

Кострицький В.В.

Одеський національний морський університет

ВИЗНАННЯ ОСОБИ, ЯКА ЗЛОВЖИВАЄ АЗАРТНИМИ ІГРАМИ, ОБМЕЖЕНО ДІЄЗДАТНОЮ

Азартна гра – це вид розважальної діяльності, при якій учасники ризикують грошима або іншою цінністю на випадковий результат з метою виграти більше, ніж вони вклали. Основними рисами азартних ігор є випадковість результату, ставки, які зазвичай включають гроші або інші цінності, та можливість виграти або втратити власні ставки. Азартні ігри можуть включати в себе різні форми, такі як карткові ігри (покер, блекджек), рулетка, ігрові автомати, лотереї, ставки на спорт і багато інших. Вони можуть проводитися у казино, онлайн або в неформальних гральних ситуаціях. Ці ігри властиві елементи ризику та психологічної стимуляції, які можуть вести до залежності у деяких осіб. Азартні ігри регулюються законами і правилами у багатьох країнах через їхній потенційно негативний вплив на індивідів і суспільство в цілому. Тому, дослідження присвячено актуальній проблемі обмеження дієздатності осіб, що зловживають азартними іграми. Наразі, азартні ігри стали неодноразовою темою суспільного обговорення та регулювання через їхній потенційно шкідливий вплив на психофізичне здоров'я і соціальну життєдіяльність осіб, що в них залучені. На підставі сучасних досліджень зловживання азартними іграми почали порівнювати із наркотичною залежністю. Проблема полягає в тому, як визнати таких осіб обмежено дієздатними, питання у призначенні експертизи, забезпечити їхню безпеку та захист від негативних наслідків азартних ігор, зберігаючи при цьому їх права та свободи. У статті буде розглянуто правовий аспект цього питання, проведено аналіз взаємозв'язку поняття лудоманія та ігроманія, виокремлення підходів до визнання обмеженої дієздатності в контексті азартних ігор та розроблені рекомендації щодо удосконалення законодавства. Також буде приділено увагу питанню презумпції психологічного здоров'я та аналізу судових рішень, що виносяться у зв'язку із обмеженням дієздатності лудоманів. Дослідження спрямоване на підвищення усвідомленості ефективності заходів захисту осіб, які зазнають впливу азартних ігор.

Ключові слова: азартна гра, ігроманія, гемблінг, дієздатність, обмеження дієздатності, законодавство, судово-психіатричної експертиза, презумпція психічного здоров'я.

Постановка проблеми та її актуальність.

Американською психіатричною асоціацією (далі – АРА) у «Діагностичному і статистичному посібнику з психічних розладів оновленому у травні 2013 року, патологічні азартні ігри було перенесено в розділ про залежність. Таке рішення АРА обґрунтовувалося результатами численних досліджень в області психології, нейробіології та генетики, які показали, що азартні ігри та наркоманія є суттєво подібними ніж передбачалося раніше. На сьогоднішній день дослідження демонструють, що патологічні гравці та споживачі наркотичних речовин поділяють схожу генетичну схильність до імпульсивності і прагнення до винагороди [1]. Відповідно до чинного законодавства, суд може обмежити цивільну дієздатність фізичної особи, якщо вона зловживає азартними іграми і тим ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утриму-

вати, у скрутне матеріальне становище [2, ст. 36]. Над фізичною особою, цивільна дієздатність якої обмежена, встановлюється піклування. Тому питання аналізу визнання особи, яка зловживає азартними іграми, обмежено дієздатною буде ставити актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Науковою основою дослідження були праці таких науковців, як Кравцов С., Сокол А., Лічман Л.Г. та інші. Проте, на сьогоднішній день потребують уваги деякі питання, що стосуються підстав обмеження цивільної дієздатності, внаслідок зловживання особою азартними іграми.

Метою статті є дослідження, визначені з урахуванням стану наукової розробки та актуальності теми, випадків обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, що зловживає азартними іграми, а також визначення можливості вдосконалення положень, що стосуються окремих

питань реалізації прав особи, обмеженої у дієздатності, права на доступ до правосуддя у разі ініціювання нею цивільного провадження щодо поновлення у дієздатності.

Виклад основного матеріалу. Стан, пов'язаний з азартними іграми, був вперше визнаний Всесвітньою організацією охорони здоров'я у 1977 році та включений до статистичної класифікації хвороб та пов'язаних із ними проблем зі здоров'ям МКГ-9 під офіційною назвою «надмірної азартної пристрасності».

За цим було офіційне визнання «патологічної азартної гри» в 1980 році, коли вперше було додано до Американської психіатричної асоціації.

З того часу медичний та технологічний прогрес надав ще більше глибоких доказів природи розладу, що призвело до його перейменування та рекласифікації. У поточній класифікації DSM-V, введеної у 2013 році, патологічна схильність до азартних ігор була перейменована в ігровий розлад і перекласифікована як схильність до поведінкової залежності поряд із залежністю від інших речовин, таких як алкоголь та наркотиків, а не категорія розладів контролю імпульсів. З 1 січня 2022 року нова МКГ-11 також перекласифікувала залежність від азартних ігор як азартний розлад, який переважно виявляється онлайн або в автономному режимі, та помістила його у розділ «Вживання психоактивних речовин і пов'язані з ним розлади» [3, с. 5].

Щодо терміна «ігроманія», то він зазначається в Інформаційній довідці про дотримання законодавства у сфері захисту суспільної моралі при обігу комп'ютерних ігор на території України, виданої Національною експертною комісією України з питань захисту суспільної моралі від 09.04.2013 року.

Отже, ігроманія (ігрова залежність, лудоманія, гемблінг) – захворювання, яке характеризується великою і невтомною патологічною тягою до азартних ігор. Лудоманія – це хвороба (офіційний медичний діагноз), яка внесена до DSM-IV – Міжнародний довідник класифікації захворювань [4, п. 5].

Слід зазначити, що на сьогоднішній день дослідження демонструють, що патологічні гравці та споживачі наркотичних речовин поділяють схожу генетичну схильність до імпульсивності та прагнення до винагороди. Так само, як залежні від психоактивних речовин потребують сильніших доз, патологічні гравці потребують щоразу більш ризикованих дій. Так само як споживачі наркотичних речовин, що відчувають симптоми відміни, коли їх позбавляють хімічної речовини,

так і азартні гравці страждають від позбавлення гострих відчуттів, яких вони очікують [5].

Відповідно до рішення Всесвітньої організації охорони здоров'я до переліку психічних захворювань під міжнародним кодом F63.0 було включено лудоманію (гемблінг) та схильність до азартних ігор. Основна ознака лудоманії полягає у частих повторних епізодах азартної гри, які домінують у житті особи на шкоду соціальним, професійним, матеріальним та сімейним цінностям та зобов'язанням [6].

Проте, сектор азартних ігор продовжує залишатися багатогранним бізнесом на передньому краї технологічних та маркетингових досягнень. Історично регулювання азартних ігор досягло значного рівня коливань, які варіювались від прямих заборон до безліч нормативних обмежень різної інтенсивності, до широкого використання азартних ігор, особливо лотерей, для створення державних доходів під час кризи [3].

Новелою є введення в 2020 році Законом України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» терміна «азартна гра» – будь-яка гра, умовою участі в якій є внесення гравцем ставки, що дає право на отримання виграшу (призу), імовірність отримання і розмір якого повністю або частково залежать від випадковості, а також знань і майстерності гравця [7, ст. 1]. Це не обов'язково має бути казино, але азартні ігри можна знайти в Інтернеті, мобільних додатках або просто граючи в карти з друзями, роблячи ставки на щось тощо. Часто підліткам важко зрозуміти, що те, що вони роблять, є азартною грою, тому вони ненавмисно потрапляють на гачок, що може призвести до ледь помітної залежності, яка з часом прогресує, і вони втрачають все більше грошей. Деякі підлітки використовують азартні ігри як спосіб заробітку, створюючи ілюзію легких грошей, але незабаром починають програвати, потім намагаються відігратися, і цикл повторюється. Залежність, що виникає в результаті, створює низку фінансових, соціальних, біологічних і психологічних проблем не лише для самого гравця, але й для його родини [8].

Зокрема, в згаданому законі ми можемо зустріти поняття, як лудоманія. А саме в ст.ст. 4 ч. 2 п. 9), ст. 8 п. 16), ст. 11 ч. 4, ст. 13 ч. 1 п. 5), ст. 15 п. 20), ст. 16. Законодавець не надає визначення поняття, але із змісту названих статей можемо дійти висновку що, лудоманія – ігрова залежність, або ігроманія [7].

Виступаючи суб'єктом цивільних правовідносин, фізичні особи володіють цивільною

правосуб'єктністю, яка включає в себе правоздатність і дієздатність. Правосуб'єктність – це наявність у особи водночас правоздатності й дієздатності (праводієздатності), тобто здатності не лише отримувати права та обов'язки, а й своїми діями набувати прав і створювати для себе юридичні обов'язки, а також нести відповідальність за скоєні правопорушення. Набуття правосуб'єктності фізичними особами прямо передбачається законом, тобто встановлюється, коли саме правоздатна особа набуває дієздатності (право брати участь у виборах, право брати шлюб тощо) [9, с. 81].

Категорії «цивільна дієздатність» належить важлива роль у перетворенні цивільної правоздатності фізичної особи як абстрактної можливості правоволодіння в наявні, конкретні суб'єктивні цивільні права та обов'язки, носієм яких виступає певна персоніфікована фізична особа. Ознаки цивільної дієздатності фізичної особи: здатність усвідомлювати значення своїх дій; спроможність керувати ними. Обмежена дієздатність може бути визначена судом особі, яка страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними [10, с. 341-343].

Сьогодні інститут обмеження цивільної дієздатності знайшов доволі детальну регламентацію як у Цивільному кодексі України, так і в Цивільному процесуальному кодексі України, що зумовлено суттєвим характером обмежень, яких зазнає особа, обмежена або позбавлена дієздатності [11, с. 47].

Відповідно до вимог ст.ст. 36-37 Цивільного Кодексу України (далі – ЦКУ) суд може обмежити цивільну дієздатність фізичної особи, якщо вона зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, азартними іграми тощо і тим ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище [2]. Оскільки окреме провадження є самостійним видом цивільного судочинства, то характеризується специфічним процесуальним порядком розгляду і вирішенням чітко визначених процесуальним законом категорій цивільних справ, у яких суд встановлює дії, події, стан, здійснює захист охоронюваних законом інтересів громадян і організацій [12, с. 113].

Порядок обмеження цивільної дієздатності такої фізичної особи встановлюється Цивільним процесуальним кодексом України. Справи про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи чи визнання фізичної особи недієздат-

ною суд розглядає за участю заявника, особи, щодо якої розглядається справа про визнання її недієздатною, та представника органу опіки та піклування [13, ст. 299].

Якщо розглядається справа про обмеження дієздатності особи суд, встановивши, що існують достатні дані, які свідчать про психічний розлад, призначає судово-психіатричну експертизу для встановлення психічного стану особи. Такими даними можуть бути довідка про стан здоров'я, виписка із історії хвороби та інші документи, видані лікувально-профілактичними закладами. Як зазначено у ст. 7 Закону «Про психіатричну допомогу», забороняється визначати стан психічного здоров'я особи та встановлювати діагноз психічних розладів без психіатричного огляду особи, крім випадків проведення судово-психіатричної експертизи посмертно [13, ст. 298; 14, п. 3; 15].

Реальна практика доводить, що такі справи розглядаються в українських судах. Наприклад, до суду звернувся із заявою батько, оскільки протягом тривалого часу дочка постійно грає в азартні ігри на ігрових автоматах, в ігрових залах, в інтернеті. Для цього вона бере кошти в кредит у різних кредитних установах під великі відсотки, а потім програє та не може повернути. Своєю поведінкою дочка ставить у важке матеріальне становище сім'ю, оскільки він змушений сплачувати кредитні кошти із великими відсотками. Згідно з висновком судово-психіатричного експерта, вбачається, що ОСОБА_2 виявляє ознаки патологічного потягу до азартних ігор. За психічним станом підекспертна може усвідомлювати значення своїх дій (бездіяльність), проте наявний психічний розлад істотно впливає на її здатність керувати ними [16]. Рішенням Луцького міськрайонного суду Волинської області 19 червня 2020 року по справі № 161/20102/19 заяву задоволено.

Аналогічна справа розглянута була у судовому засіданні в смт Іванівка Херсонської області. ОСОБА_1 звернувся до суду з заявою про обмеження цивільної дієздатності ОСОБА_2, посилаючись на те, що з жовтня 2017 року його брат ОСОБА_2 почав грати на тоталізаторі «PARI MATCH». 3 березня 2018 року для проведення операцій на тоталізаторі його брат почав брати «онлайн» кредити в кредитних установах. Відповідно до висновку судово-психіатричного експерта, ОСОБА_2 з 2003 року виявляє психічний розлад, у виді патологічної схильності до азартних ігор, який істотно впливає на його здатність розуміти значення своїх дій та керувати ними.

Станом на сьогоднішній день є проблема призначення та проведення відповідної судово-психіатричної експертизи з виявлення патологічного потягу до азартних ігор за відсутністю згоди особи, відносно якої ставиться питання про визнання її обмежено дієздатною, та достатніх даних про психічний розлад здоров'я такої фізичної особи.

Чинне законодавство встановлює презумпцію психічного здоров'я людини, якщо інше не буде встановлено в законному порядку. Відповідно до ст. 3 Закону України «Про психіатричну допомогу» кожна особа вважається такою, яка не має психічного розладу, доки наявність такого розладу не буде встановлено на підставах та в порядку, передбачених цим Законом та іншими законами України. Психіатричний огляд особи, яка досягла 14 років, проводиться лікарем-психіатром за її усвідомленою письмовою згодою [15, ст. 7, 11].

Відмова у задоволенні клопотання про призначення експертизи позбавляє подальший розгляд справи сенсу, тому що відсутність у справі судово-психіатричної експертизи буде мати своїм наслідком залишення заяви про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи без задоволення [17, с. 3].

Відновлення повної цивільної дієздатності також відбувається за рішенням суду, в тому

випадку, якщо людина одужала або її стан покращився настільки, що вона може усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними, а також перестала зловживати спиртними напоями, наркотичними речовинами, азартними іграми і т. д. З моменту вступу в силу рішення суду про поновлення цивільної дієздатності опіка чи піклування припиняються [18].

Висновки. Метою обмеження цивільної дієздатності особи, яка зловживає азартними іграми, є охорона майнових інтересів, а також запобігання нанесення нею шкоди собі, своїй родині. Але чинне законодавство на сьогоднішній момент потребує вдосконалення, адже є нюанси, які на законодавчому рівні не знайшли закріплення.

На думку автора, чинне законодавство щодо обмеження цивільної дієздатності потребує вдосконалення шляхом: визначення обмеженням цивільної дієздатності внаслідок зловживання азартними іграми; спрощення процедури з розгляду справ даної категорії шляхом закріплення відповідних змін до Цивільного процесуального кодексу України; внесення змін до чинного законодавства щодо можливості проведення досліджень лікарем-психіатром особи, що зловживає азартними іграми без її згоди.

Список літератури:

1. Інформація щодо ігрової залежності (лудоманії), її проявів та наслідків, методик лікування. Комісія з регулювання азартних ігор та лотерей. 2021. URL: <https://www.gc.gov.ua/ua/Informatsiini-povidomlennia/32809.html>
2. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003. *Верховна Рада України*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.
3. Carran M. Monitoring gambling engagement and problem gambling prevalence within selected European jurisdictions. *Consumer protection in European online gambling regulation*. 2022. URL: <https://www.egba.eu/uploads/2022/05/Monitoring-Gambling-Prevalence-Study-01May2022.pdf>
4. Довідка про дотримання законодавства у сфері захисту суспільної моралі при обігу комп'ютерних ігор на території України № 1 від 09.04.2013. *Національна експертна комісія України з питань захисту суспільної моралі*, 2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr001623-13#Text>
5. Інформація щодо ігрової залежності (лудоманії), її проявів та наслідків, методик лікування. *Комісія з регулювання азартних ігор та лотерей*. 2021. URL: <https://www.gc.gov.ua/ua/Informatsiini-povidomlennia/32809.html>
6. Розлади звичок і потягів (F63). *МКБ-10 Міжнародна класифікація хвороб 10-го перегляду*. 2019. URL: <https://mkb-10.com/index.php?pid=4345>.
7. Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор: Закон України № 768-IX від 14.07.2020. *Верховна Рада України*. 2020.
8. Azartiniai lošimai. Pagalba sau. *Emocines sveikatos link*. URL: <https://pagalbasau.lt/jaunimui/priklausomybes/azartiniai-losimai/>
9. Веренкіютова О. В. До питання здійснення цивільної правосуб'єктності фізичних осіб. *Право і Суспільство*. 2022. № 6. С. 79–85. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/6_2022/12.pdf
10. Карпенко Р., Мосякіна О. Цивільна правоздатність та цивільна дієздатність фізичної особи. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*, м. Дніпропетровськ, 25.02.2022. Дніпропетровськ: ДДУВС, 2022. С. 340–343. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/9374/1/104.pdf>

11. Кравцов С., Сокол А. Обмеження у дієздатності, визнання особи недієздатною та поновлення у дієздатності: цивільно-процесуальний аспект. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. Вип. 5. С. 47–48. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/5/10.pdf>
12. Татулич І.Ю., Савчин Н.М. Участь адвоката у справах окремого провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 112–116. URL: http://www.lsej.org.ua/8_2021/27.pdf
13. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18.03.2004. *Верховна Рада України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.
14. Про судову практику в справах про визнання громадянина обмежено дієздатним чи недієздатним: Постанова Пленуму Верховного суду України №3 від 28.03.72. *Верховний Суд України*. 1972. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-72#Text>.
15. Про психіатричну допомогу: Закон України № 1489-III від 22.02.2000. *Верховна Рада України*. 2000. № 19. Ст. 143. (в чинній редакції від 20.12.2018).
16. Рішення Луцького міськрайонного суду Волинської області від 19 червня 2020 р. № 161/20102/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89912779>.
17. Лічман Л.Г. Підстави обмеження дієздатності фізичної особи як дзеркало цивілізаційних змін. *Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. ім. Ю. С. Червоного (м. Одеса, 18 груд. 2015 р.)*. Одеса : Фенікс, 2015. С. 15–18. URL: <http://hdl.handle.net/11300/3619>.
18. Визнання особи, яка зловживає азартними іграми, обмежено дієздатною. *WikiLegalAid*. URL: <http://surl.li/affjz>.

Kostryskiy V.V. RECOGNITION OF A PERSON WHO ABUSES GAMBLING AS HAVING LIMITED LEGAL CAPACITY

Gambling is a type of entertainment activity in which participants risk money or other value on a random outcome in order to win more than they invested. The main features of gambling are the randomness of the outcome, bets that usually involve money or other valuables, and the possibility of winning or losing your own bets. Gambling can take many forms, such as card games (poker, blackjack), roulette, slot machines, lotteries, sports betting, and many others. They can be conducted in casinos, online or in informal gambling situations. These games are characterized by elements of risk and psychological stimulation that can lead to addiction in some individuals. Gambling is regulated by laws and regulations in many countries due to its potentially negative impact on individuals and society as a whole. Therefore, the study is devoted to the urgent problem of limiting the legal capacity of persons who abuse gambling. Currently, gambling has become a repeated topic of public discussion and regulation due to its potentially harmful impact on the psychophysical health and social life of people involved in it. Based on modern research, gambling abuse has been equated with drug addiction. The problem is how to recognize such persons as having limited legal capacity, the issue of appointing an expert examination, ensuring their safety and protection from the negative consequences of gambling, while preserving their rights and freedoms. The article will consider the legal aspect of this issue, analyze the relationship between the concepts of ludomania and gambling addiction, identify approaches to the recognition of limited legal capacity in the context of gambling, and develop recommendations for improving legislation. Attention will also be paid to the issue of presumption of psychological health and analysis of court decisions made in connection with the restriction of legal capacity of gambling addicts. The study is aimed at raising awareness of the effectiveness of measures to protect persons affected by gambling.

Key words: *gambling, gambling addiction, gambling, legal capacity, limitation of legal capacity, legislation, forensic psychiatric examination, presumption of mental health.*